

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 281-292
Issue: 10 • December 2024 • 281-292

Dini Rehberlik: Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri

- Ege, R. (2015). *Dini rehberlik: Bilginin kaynağı ve bilgi üretme süreçleri*. İstanbul: Şule Yayınları. (134 s.)
- Ege, R. (2015). *Religious guidance: The source of knowledge and the processes of knowledge production*. İstanbul: Şule Publishing. (134 p.)
ISBN: 975-605-4498-88-8

Betül Şavk

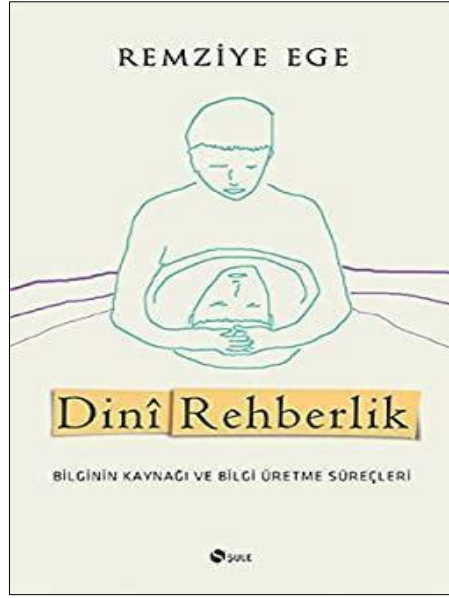
Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: betulsavk@gmail.com
Orcid: 0009-0009-1693-5664
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: betulsavk@gmail.com
Orcid: 0009-0009-1693-5664
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1522595>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received   25 Temmuz 2024 • 25 July 2024
Kabul Tarihi • Accepted   13 Ekim 2024 • 13 October 2024

Ö z e t

Bu kitap, din eğitim alanında akademisyen olan Remziye Ege'nin manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapmış olduğu disiplinler arası bir çalışmadır. Eserin yazıldığı 2015 yılında henüz yeni başlayan bu hizmetin geliştirilmesi gerektiğini düşünen yazar, din eğitim alanında edindiği kazanımları aktarmayı hedeflediği bu kitapta, dini rehberlik yaparken bilginin çeşitleri ve nasıl kullanılması gerektiğine dair yol gösterici bir tavır sergilemiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Rehberlik • Dini bilgi
Bilginin kaynağı • Bilgi üretimi

A b s t r a c t

This book is an interdisciplinary study by Remziye Ege, an academic in the field of religious education, on spiritual counselling and care. Written in 2015, when this service was still in its early stages, the author sought to contribute to its development by applying insights gained from religious education. In this work, Ege adopts a guiding approach on the types of knowledge and how they should be used in providing religious guidance.

K e y w o r d s

Spiritual counselling and care • Guidance • Religious knowledge
Source of knowledge • Knowledge production

Remziye Ege, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programını okul öncesi çocuk kitaplarında dini ve ahlaki motiflerin ele alınışını incelediği teziyle tamamlamıştır. Yaygın din eğitimi üzerine çalışmalarıyla tanınan yazar Ankara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi'nde yöneticilik yapmaktadır. Sekiz yıllık öğretmenlik deneyiminin ardından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak atanmış ve halen adı geçen bu üniversitede öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Dini rehberlik, bireylerin dini inançlarına ve manevi hayatlarına ilişkin sorunlarda onlara rehberlik eden, yol gösteren bir süreçtir. Bu rehberlik, kişilerin ibadetleri, ahlaki gelişimleri, manevi huzurları ve dini yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmayı amaçlar. Dini rehberlik, kişilerin dini değerlerini daha iyi anlamalarına, dini sorumluluklarını yerine getirmelerine ve manevi yönlerini güçlendirmelerine destek verir.

Dünyada yaşanan toplumsal değişimler, siyasi olaylar, teknolojinin hızla gelişmesiyle sekülerleşme hızının artmasına rağmen maneviyat arayışını da beraberinde getirmiştir. İnsanların problemlerini manevi değerler ile çözmeye çalışması manevi danışmanlığa olan ilgiyi giderek artırmıştır. Yazar daha önce dinî danışma ve rehberlik olarak adlandırılan bu hizmetlerin kavramsallaştırmalarına psikolojik danışma ve rehberlik alanının sağladığı kavramlar üzerinden yeni bir tanımlama yapmıştır.

Önsöz ve giriş dışında 2 bölümden oluşan eserin ilk bölümü kavramsal belirlemelerden, ikinci bölümü ise dinî rehberliğin bilgi boyutundan bahsetmektedir.

Eserin *Önsöz*ünde yazar Ege, bu çalışmanın din eğitimi alanındaki deneyimlerinin bilimsel bir tasarıma dönüştürme çabasıyla ortaya çıktığından söz etmektedir. Süreç içerisinde yaşadığı problemlerin kaynağının bilgi kirliliği olduğundan bahseden yazar, bilginin kaynağı ve bilgi üretme süreçleri hakkında özgün bir tavır geliştirmekle ilgili soruları olduğunu vurgulamış ve bu kitabın sorularına cevap niteliğinde yazılmış bir kitap olduğunu düşündürmektedir. Yazar bilimsel makalelerin başlıklarının ilgi çekici olmasına rağmen içeriklerinin genelde beklentileri karşılamadığını, yazma sürecinde kalemin gücünün yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Bu deneyimden hareketle kendisinin de bu çalışmada mütevazî bir yaklaşımla sınırlarını bilerek hareket etmeye gayret ettiğini belirterek çalışmasına başlamaktadır (ss. 7-8).

Yazar *Giriş* bölümünü amaç, önem ve yöntem başlıklarıyla ele almaktadır. Dinî rehberliğin kitabın yazıldığı 2015 yılında din eğitimi ve din

hizmetleri alanında önemli bir konu haline geldiğini vurgulamaktadır. Dinî danışma ve rehberliğin o yıllarda genellikle psikolojik danışma ve rehberlikle ilişkilendirildiği ve henüz bağımsız bir inceleme alanı olmadığı belirtilmektedir. Dinî rehberlik ile ilgili yeterli çalışma olmadığı ifade edilmekte, mevcut çalışmalarda da bu kavrama özel bir anlam yüklenilmediği ifade edilmektedir. Bu yüzden yazar dinî rehberlik kavramını tanımlamak için psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki yaklaşımlardan yararlanarak bir tanım geliştirmeye çalışmıştır (ss. 9-10).

Yazar, kitabın amaç ve önemini anlatırken dinî rehberliği bireyin doğru dinî bilgiye ulaşmasına ve dinî yaşamını yönlendirmesine yardımcı olan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Dinî rehberliğin, kişinin çok yönlü gelişimine katkı sağlaması ve dinî problemleri çözmesine yardımcı olması önemli görülmektedir. Yazar, dinî rehberlik alanında yapılacak bilimsel araştırmaların, bu rehberliğin bilgi temeline odaklanması gerektiğini vurgulamakta ve gündelik ya da eklektik bilgilerle etkili bir rehberliğin yapılamayacağını ifade etmektedir. Müslüman bireylerin günlük bilgileriyle yaptığı rehberliğin yetersiz olduğunu, bu yüzden dinî rehberliğin bilimsel temellere dayanmasının gerekliliğini savunmaktadır (s. 11).

İlk bölümünde *Rehberlik*, *Dini Danışmanlık* ve *Dini Rehberlik* kavramları alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

İlk bölümün *Rehberlik* başlığında rehberlik kavramının önce sözlük anlamı verilmiş, sonra literatürde geçen anlamları tek tek ele alınmıştır. Bu tanımlardaki ortak noktalar birey, öğrenen, bireyin gelişmesi ve ihtiyaçları, bireyin yetenekleri, bireyin benliği, çevre, öğrenmek, problem çözmek, karar vermek, planlar yapmak, yorumlar yapmak, uyum sağlamak, sistemli ve profesyonel yardım olarak ifade edilmiştir. Bu ortak noktalardan yola çıkarak rehberlik birçok alan hakkında bilgi ve yol göstermek şeklinde tanımlanmıştır. Son olarak rehberliğin ilkelerinden de bahsedilerek dinî danışmanlık kavramına geçilmiştir (ss. 15-22).

Dini danışmanlıktan kastın dinî psikolojik danışmanlık olduğu ifade edilmiştir. Önce danışmanlık kavramı ele alınmıştır. Danışmanlığı yardım mesleği olarak tanımlayan yazar danışmanların danışanlarını kendilerini tanımaları için yol gösterici olduğundan bahsetmiştir. Yazar özellikle bireyin kendi duygularını yönlendirme ve yönetme doğru karar verme ve insanlarla iletişim konularında rehberlik ederken, rehberlik sürecinde açık, dürüst olunması ve tüm bunların gizlilik esas alınarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Yazar, dinî danışmanlığın ilk önce teolojik olarak Hristiyanlığın kutsal metinlerinde pastoral danışmanlık ifadesiyle kullanıldığını fakat pastoral kelimesine karşılık gelen dinî kelimesinden

daha çok manevi kelimesinin daha kapsayıcı olması yönünden tercih edildiğini beyan etmiştir. Böylece ilgili kavramlar teolojik ve psikolojik boyutları ile bütüncül bir şekilde ele almıştır. Yazar, örnek olarak da insanların karşılaştıkları ölüm, anlamsızlık ve günahkârlıkla ilgili kaygıların hem psikolojik hem de teolojinin ortak konusu olduğunu Üzeyir Ok'un *Dinî Danışmanlık* kitabından alıntı yaparak ifade etmiştir. İnsanı ele alan her konunun dini danışmanlığın da konusu olduğu insanın içinde bulunduğu her kurumun dini danışmanlığın uygulama alanı olabileceği söylenilmiştir (ss. 22-26).

Yazarın diğer ele aldığı kavramlardan biri de *Dinî Rehberlik* kavramıdır. Birbirine çok yakın olan bu kavramların bazen birbiri yerine de kullanıldığını ifade eden yazar, bu alanda ayrı ayrı yapılmış bir kavramsal çalışma olmadığını ifade etmiştir. Dinî rehberliğin din eğitimi ile dinî danışmanlık arasında bir yerde durduğunu ifade eden yazar dinî rehberliği bireyin dini konularda doğruya ulaşmasını hedefleyen yardım süreci olarak tanımlamıştır. Yazar bireylerin din konulu sorunlarının çözümünde dini danışmanlığın dinî bilgiyi elde etmede bireysel din eğitiminin devreye girmesinin gerekliliğinden bahsetmiş ve dinî rehberlik açısından bireyselleşmenin ayrı bir başlık ile alınmasını uygun görmüştür (ss. 26-28).

Birinci bölümün son başlığı olan *Dinî Rehberlik ve Bireyselleşme* konusudur. Dinin muhatabının insan olduğu ve insanın mükellef olduğu konularla ilgili Allah'ın huzuruna çıkacağı hatırlatılmıştır. Yazar din kavramının literatürdeki tanımlarından bireyleri kendi istek ve iradeleriyle dünyada ve ahirette huzura ulaştıran ilahi yardım tanımını almış ve bu tanım doğrultusunda bireyin hayatına dair tüm sorumlulukları alma iradesinden bahsetmiştir. Bireyselliğin karşıtının toplumsallık olduğunu ve bu sebeple toplumun bireyden, bireyin de toplumdan etkilendiği ifade edilmiştir. Dinî rehberlik kavramı için bireye yollar gösterme tanımı kullanılmış ve insanın kendine uygun yolu seçme özgürlüğüne sahip olduğu söylenilmiştir. Bölümün son paragrafı ile dini rehberliğin işlevselliğinin ancak insana dair bilgi havuzunun genişletilmesi ile artırılabilirliği vurgulanmıştır (ss. 28-35).

Yazar, ikinci bölümün ilk başlığı olarak *Dinî Rehberlikte Bilgi* konusunu ele almıştır. Bu çalışmada bilgi konusu ile epistemoloji alanının incelikleri ve kuramsal yapısı bakımından ilgilenmediğini, konunun kendi sınırları içinde bilgi ile ilgilendiğini ifade etmiştir (ss. 37-38).

Dinî Bilgi başlığında yazar öncelikle bilgi konusu üzerinde durmuş ve bilginin tanımına uzunca yer vermiştir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak bilginin üç unsurundan bahsetmiştir: Bilginin öznesi olan zihin, bilginin nesnesi olan şey ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü olan bilgi.

Dinî bilgiyi de vahyin kendisinden başka, vahyi anlamaya dayalı olarak insani yönüyle insanın ürettiği bilgi olarak tanımlamıştır. İslam açısından dini bilgiyi öğrenmenin ve amel etmenin güzelliğini ayet ve hadisler eşliğinde açıklamış, bilgiye ancak peşinden gidildiğinde ulaşılabildiğini ifade etmiştir (ss. 39-42).

Dinî Bilginin Kaynağı başlıklı alt bölümde, yazar öncelikle bilginin kaynağına dair felsefi yaklaşımları ele almış ve bu konuyla ilgili sorular sorularak verilen cevaplar çerçevesinde bilginin kaynağını beş ana akım şeklinde sınıflandırmıştır. Bu akımlara ait açıklamalar şu şekilde özetlenmiştir: (i) Akılcılık, bilginin yegâne kaynağının ve sınama ölçütünün akıl olduğunu savunmuş ve genellikle bilginin tümdengelim yöntemiyle elde edildiğini ileri sürmüştür. (ii) Deneyimcilik, bilginin kaynağını açıklarken akıldan ziyade tecrübe ve deneyime dayandığını belirtmiş ve araştırma yöntemi olarak tümevarım yöntemini benimsemiştir. (iii) Sentezci yaklaşım, bilgi edinme sürecinde akıl ve deneyimin birlikte kullanılmasını savunan bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. (iv) Sezgicilik, bilginin kaynağını sezgiye dayandırmış ve Bergson'un ifadesiyle, sezginin gerçekliğin şemasını değil, bizzat kendisini bilme imkânı sağladığı vurgulanmıştır. (v) İnşacılık, bilginin insan tarafından nesnel bir dünyayı yansıtmak yerine inşa edildiğini ve bu sürecin beşeri algıya, uzlaşım ve sosyal deneyime dayandığını savunmuştur. Bilginin kaynağı ile ilgili bu felsefi açıklamalar, Müslüman zihinler için dinî bilgiyi anlamaya yönelik hazırlayıcı bilgiler olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu yaklaşımların dinî bilgiyle ilişkilendirilmesi, konunun anlaşılmasını destekleyen önemli bir zemin sunmaktadır.

Müslümanlara göre bilginin temel kaynağının vahiy olması sebebiyle, İslam medeniyetinin dayandığı temel anlayışın Kur'an'ın ilme dair görüşü olduğu ifade edilmiştir. Bu görüş doğrultusunda Kur'an'ın kabul ettiği fikirler şu şekilde sıralanmıştır: (i) Düzen fikri, Kur'an'a göre Allah'ın her an yaratma halinde olduğu ve bütün eksikliklerden münezzeh bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, hiçbir güç bu düzeni ve sürekliliği bozma yetkisine sahip değildir. (ii) Tecrübe yaklaşımı, Kur'an'ın bilgi edinmede teşvik ettiği yolun tecrübeye dayalı bilgi olduğu belirtilmiştir. (iii) Bilginin sınırlılığı, insana ait bilme gücünün ve bilginin sınırlı olduğu gerçeği kabul edilmektedir. (iv) Bilimin otonomluğu, vahyin anlaşılması ve yorumlanmasının beşerî bir faaliyet olduğu ve bu faaliyetin sınırlılıklar taşıdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, yazar Beyruni'nin bu konuya ilişkin görüşlerine de yer vermiştir (ss. 42-50). Bu fikirlerin, Kur'an'ın bilgiye yönelik yaklaşımını ve İslam medeniyetinin bilgi anlayışındaki temel dinamikleri açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunduğu görülmektedir.

Yazarın ifade ettiğine göre bundan sonraki kısım bu açıklamalar doğrultusunda dinî rehberliğin bilgisi ile ilgili belirlemelerde bulunulmuştur. Dinî bilginin kaynağını *Vahiy/Kur'an-ı Kerim*, Hz. Peygamber'in *Uygulamaları ve Sahabe Uygulamaları* olarak 3 başlıkta toplamıştır.

Yazar, *Vahiy/Kur'an* başlığında *Kur'an'ı* tanımlarken *Kur'an ve Birey* kitabından “temel ahlakî değerleri, imana ilişkin ilkeleri, ibadetlere dair açıklamaları ve insanın ihtiyaç duyduğu diğer alanlara ilişkin yönlendirme ve öğütleriyle evrensel hedefler gözeten” ifadeler kullanmıştır. *Kur'an'daki* birçok ilim ayetlerinden örnekler vererek *Kur'an'da* ki bilgileri de *Kur'an'ın* bütünlüğü içinde değerlendirmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Hakkında bilgi sahibi olmadığımız bilgiler hakkında kişisel yorum yapmamızın faydasız ve tehlikeli olduğundan hadisler eşliğinde yer verilmiş, bu konu da sahabelerin bile yanlışa düştüğünden söz edilmiştir. Hz. Peygamber hayattayken *Kur'an'ın* anlaşılmasında sıkıntı olmadığına da yer verilmiştir. *Kur'an'ın* Müslümanlara hayat tarzı sunması bakımından ana kaynak olduğundan bahsederek *Kur'an'ın* Müslümanların hayatındaki öneminden bahsedilmiştir. Bu başlığın son paragrafında vahyin bir bilgi kaynağı olarak görülmesi, ondan yararlanılmasının insanların bilgiye olan bakışlarıyla ve gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılı olduğu bilgisiyle diğer başlığa geçilmiştir (ss. 50-57).

Hz. Peygamber'in Uygulamaları başlığında Hz. Peygamber'in vahyi insanlara ulaştırmak ve öğretmekle vazifeli olduğundan bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in *Kur'an'ı* yaşamasındaki örnekliğinin *Kur'an'da* geçtiğinden dolayı ikinci ana kaynağın Hz. Peygamber'in sünneti olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in yöntemsel yönü, bilgiye bakışı, bilgiyi nasıl kullandığı ve bilgi üretmede hangi süreçleri işlettiğine yönelik rehberlik özelliklerinden yine hadisler ve sahabe ile Hz. Peygamber arasındaki olaylar ışığında bahsedilmiştir. Hz. Peygamber vahiy gelmediği zamanlarda sahabe ile istişare ederek bilgiye ulaştığından, *Kur'an'da* olmayan bazı konularda bilgi verirken kendi çıkarımlarına dayandığından söz edilmiştir.

Hz. Peygamber'in insanlara dini öğretirken nazik, sabırlı, güler yüzlü, hoşgörülü, hilm sahibi olduğuna da yer verilmiş, insanların öğrenme süreçlerinde sabırlı ve azimli olduğuna dair pek çok örnek olduğu ifade edilmiştir. Rehberlik ederken kendi buldukları zihinsel, ruhsal, duygusal ve fiziksel anlam dünyalarına göre davrandığını gösteren örneklerle de yer verilmiştir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in sadece insanlara karşı değil hayvanlara karşı da aynı nezaket ve şefkati gösterdiğine dair hadiseler olduğundan da bahsedilmiştir. Ayrıca kadınlar için özel zaman ayırarak öğretim yaptığını alakalı rivayete de yer verilmiştir. Son olarak

Hız. Peygamber'in tüm bunları yaparken kendi anlayış ve kavrayış durumuna uygun olarak gerçekleştirdiği ve önerdiği davranışlardan, ilke, yaklaşım ve yöntem çıkarırken dikkat edilmesi gereken ilkelerin neler olabileceği; bugüne kadar yapılan çalışmalarda hangi yaklaşım ve yöntemlerin tercih edildiği sorgulanarak diğer bölüme geçilmiştir (ss. 57-66).

Sahabe Uygulamaları başlığında da dinî rehberlikte bilgi konusu anlatılırken Hız. Peygamber'e en yakından şahit olan sahabeye bakılmasının uygun olduğu düşünülmüş ve Müslümanların ikisi arasındaki ilişkiyi ne kadar iyi anlarsa kendi din anlayışını da o kadar sağlıklı geliştireceği ifade edilmiştir. Sahabenin Hız. Peygamber'i peygamberlik öncesinde insan olarak tanıdıklarından dolayı ilişkilerini bu zemin üzerine kurmalarından bahsedilmiş ve onlara göre Hız. Peygamber'in önceliğinin beşer olduğundan söz edilmiştir. Bu başlık altında sahabelerin Hız. Peygamber'den bizzat gördüğü ve duyduğu bilgileri dahi işitme yanlışlığı, anlama ve kavramalarında ki farklılık, olayların bidayetini görmemeleri vb. sebeplerle farklı farklı aktarmalarından farklı farklı rivayetlerle bahsedilmiş, bunun bir ayrılık değil zenginlik vesilesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Hız. Peygamber'in vefatından sonra işlerin daha güçleştiğinden sorun ve sorunların değişen şartlara göre çözümlendiği ifade edilmiştir. Yazar son kısımda bugün yapılması gerekenin dinî hayata rehberlik ve kaynaklık eden bu rivayetlerin uzmanlar tarafından hangi süzgeçlerden geçtiğini açığa kavuşturmak ve görüş ayrılıklarının içerisinde en uygun olanının çözüme kaynaklık etmesine zemin hazırlamak olduğunu ifade etmiştir (ss. 66-76).

Yazarın ikinci bölümdeki diğer alt başlığı *Dinî Bilgi Üretme Süreçlerine İlişkin Bir Değerlendirme*'dir. Bu bölümde bilgiyi üretme sürecinde insanın lehte vealeyhte sorumlu olduğundan bahsedilmiş ve her bilginin sorgulama sürecinden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Muaz b. Cebel'in meşhur içtihat hadisine yer verilmiş ve Hız. Peygamber'in bu tutumunun, dini öğretmek isteyen herkes için rehberlik edebilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Hız. Peygamberin vefatından sonra bu durumun bazı sorunları beraberinde getirdiğinden bahsedilmiş, iyi niyetli de olsa Müslümanların akli faaliyetlerde bulunurken akıllarını aklın ilkelerine göre kullanamamaktan kaynaklı ortaya çıkan sonuçlardan rahatsız olduğu için aklın ürettiği bilgiye karşı çıkma noktasına geldiği ifade edilmiştir. Bu durumun yeni bilgi üretimini neredeyse durdurma noktasına getirdiğini, sürekli gelişen ve akan hayatta soru ve sorunların arttığı düşünüldüğünde durumun vahameti dile getirilmiştir (ss. 76-82).

Dinî Bilgi Üretme Sürecinde Fetva Örneği başlığında da fetvanın tanımından, fetvayı soran ve oluşturan kimsenin hangi yeterlilikte olması gerektiğinden ve fetvanın çeşitli faktörlere bağlı olarak değişeceğinden söz

edilmiştir. Ayrıca bireyin fetva isteyen taraf olmakla birlikte fetvayı değerlendirebilecek kadar ilmî kapasiteye ulaşmayı hedeflemesi gerektiğinden de bahsedilmektedir. Sahabenin kendilerinden fetva istenildiği zaman sorumluluktan çekinerek fetva vermekten kaçındıkları ama Hz. Peygamber'in vefatından sonra rehberlik yapmaktan kaçınmaz oldukları hadiselerle anlatılmıştır. Fetva veren kadar isteyeninde bu süreçte hakikatin ortaya çıkması gibi samimi niyet taşımasının ehemmiyetine de değinilmiştir. Bu kısımda günümüz din hizmetlerinde en fazla karşılaşılan sorulardan biri olan boşanma konusuyla alakalı örnekler verilmiş ve talak konusun da bütün mezheplerin Hz. Ömer'in uygulamasını benimsediklerinden bahsetmiştir. Bu şekilde yapılan uygulamalarda boşanma taraflarından biri olan kadının din adına eziyete uğradığından söz edilmiştir. Bilgi insana hayat vermekten uzaklaşmışsa tarafların düşünme zamanının geldiğinden bahsedilerek diğer başlığa geçilmiştir (ss. 82-88).

Yazarın bu bölümdeki beşinci başlığı ise *Dini Bilgi Bağlamında Bilen Varlık Olan İnsandır*. İnsanın en ayırıcı özelliğinin bilgi edinme olduğundan ve dış dünyaya dair bilgilerin yanı sıra kendisini de bilmesinin en temel farkındalık sayıldığından bahsedilmiştir. Bilen bir varlık olarak insan ve antropolojik olarak bilme eylemiyle insan arasındaki ilişki ele alınmıştır. Dinî bilgiyle alakalı dini bilgi insan hayatını ilgilendiren bir bilgi midir? Dini bilgi insana dünya görüşü sunar mı? gibi sorular sorulmuş ve bu sorulara “evet” cevap verildiği takdirde sorun gözükmeyeceğinden ve dinî bilginin insanı merkeze alan, insanı önceleyen, insanın ihtiyaçlarına göre üretilen ve insana rehberlik eden bir bilgi olduğundan bahsedilmiştir. “Hayır” denildiği takdirde dinî bilgi üretimiyle ilgili bir paradigma sorunu olduğuna değinilmiştir (ss. 88-92).

Bu bölümdeki bir diğer başlık *Dinî Bilginin Değeri*'dir. Bu başlıkta bilginin hangi gerekçelerle değerli olduğu maddeler halinde sıralanmıştır. İnsanın hayatına dair dinî yorumlara ihtiyaç duyan bir varlık olduğundan bahsedilmiş, dinî bilginin pratik fayda, ruhsal ve zihinsel bakımından değerli olduğu ve bilginin bizatihi öz değere sahip olduğundan söz edilmiştir.

Yazarın bu bölümdeki alt başlıklarından diğeri *Dinî Rehberliğe Duyulan İhtiyaç ve Dinî Rehberlik Uygulamalarında Dinî Bilgi*'dir. Dinî rehberliğe olan ihtiyacın daha çok bir bilgilenme ve yönlendirme ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi onaylayan bilgiye sahabenin Hz. Peygambere sordukları her soruda her durumun dinî karşılığını öğrenmek amacıyla sordukları ifade edilmiştir.

Bu başlık altında ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Programı'nda okuyan son sınıf öğrencilerine: "Sadece belli ölçüde dinî bilgilere sahip olmanın dinî danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütmeye yetmeyeceğinin kabul edilmesi gerekir" ifadesindeki *dinî bilgiden* kastedilen nedir? Sorusu yöneltilerek bir anket düzenlenmiştir. 10 öğrencinin cevabına eserde yer verilmiş ve tek tek cevaplar yorumlanmıştır. Cevaplarda genel olarak hem içerik hem de yöntem bilgisiyle ilgili değerlendirmeler ve eleştiriler yapılmıştır. Öğrenciler dinî bilgiyi içerik bilgisi dini bilginin dışındaki bilgileri yöntem bilgisi olarak değerlendirmişlerdir. Yazar, öğrencilerin cevaplarından onların dinî bilgiyi sorgulamadan kabullendikleri çıkarımını yapmıştır. Dinî rehberlikle alakalı asıl problemin dinî bilginin aktarımıyla alakalı olduğu söylenmiştir. Bunun sorudan kaynaklı olabileceği de değerlendirmeye eklenmiştir (ss. 93-104).

Yazarın bu bölümdeki son başlığı *Dinî Sorulara Verilen Dinî Cevap Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme*'dir. Bu başlık altında öncelikle Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının amaçlarından bahsedilmiştir. Sonra *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimi Katkısı* başlıklı yüksek lisans tezinden aldığı soru ve cevapları dinî rehberlik uygulayıcılarının dinî bilgiden ne anladıkları ve nasıl kullandıklarına dair yorumlar yaparak değerlendirilmiştir. Verilerinden yararlanılan nitel araştırma yöntemi kullanılan tezin Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına soru soran 500 kişi üzerinden yapıldığı bahsedilmiştir. Soru soranların çoğunun kadın ve kadınların çoğunun da ev hanımı olduğundan söz edilmiştir. Danışılan soruların aile içi şiddet, sağlık, evlilik ve nikâh, boşanma, ibadet, sosyal problemler, cinsel sorunlar, psikolojik sorunlar, fikhî sorunlar ve aile hayatı üzerine olduğu bildirilmiştir. Soru ve cevapların yer aldığı eserde cevaplar dinî bilgi açısından değerlendirilmiştir. Yazar, cevapların kendi şartları içerisinde iyi niyetli ve doğrunun peşinde olduğundan bahsetmiş lakin dinî rehberlik açısından yetersiz bulunduğu, dinî irşat kısmen yapılsa da dinî rehberlik kısmında eksik kalındığını ifade etmiştir (ss. 105-127).

Eserin *Sonuç* bölümünde, dinî rehberliğin iyi niyetli çabaların ötesine geçmesi gerektiğinden, birey için doğru bilgiye dayalı dinî rehberliğin önem arz ettiğinden bahsedilmiştir. Çalışmada yer alan dinî alandan gelen sorulara verilen cevaplara bakıldığı takdirde bu cevapların bireylerin sağlıklı bir kişilik gelişimine nasıl katkı sağlayacağı sorgulanmıştır. Bireye verilen bu cevaplarla ne yapacaklarına karar verecek bir anlayışa ulaşılması gerektiği öngörülmüştür. Bütün bunlardan yola çıkarak dinî rehberliğin kendine özgü bir problem alanı, tartıştığı konular, yardım süreçlerinde dikkat edilmesi gereken ilkeler, dayandığı yaklaşım ve kuramlar, yöntem ve tekniklerin olması gerektiği ifade edilmiştir. Bireylerin sağlıklı

din eğitimi aldığı takdirde dinî rehberliğe çok da ihtiyaç duymadığından bahsedilmiştir. Birey ve hayat dikkate alınarak dinî bilginin yeniden üretilmesi gerektiği vurgulanarak çalışma sonlandırılmıştır (ss. 129-130).

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında gerçekleştirilen bu çalışma, genel olarak değerlendirildiğinde belirli güçlü, zayıf ve geliştirilebilir yönler sahip olduğu görülmektedir.

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Eserin başında sınırlılıkların net bir şekilde ifade edilmesi, okuyucunun çalışma içeriği hakkında baştan bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. (ii) Dinî bilginin kaynağına ilişkin bölümde Hz. Peygamber'in hayatından çok sayıda örnek sunulması, dinî rehberlik açısından olumlu bir izlenim yaratmaktadır. (iii) Eserin yazıldığı dönemde dinî rehberlik alanında yazılmış eserlerin sayısının oldukça az olması, bu çalışmayı daha kıymetli hale getirmektedir. (iv) Aile ve Dini Rehberlik Büroları hakkında bilgi verilmesi, okuyucunun bu alanda bilgilenmesini sağlayarak önemli bir katkı sunmaktadır. (v) Dinî rehberlik alanının temel kavramlarının açıklanması, okuyucunun bu konuya dair sağlam bir bilgi tabanı oluşturmasına yardımcı olmaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Son kısımdaki tez örneğinde verilen cevapların, eserde açıklanmaya çalışılan bilgiler doğrultusunda daha detaylı ve örneklerle desteklenmiş bir şekilde sunulması mümkün olabilirdi. (ii) Ülkemizde dinî rehberlik hizmetlerinin nasıl yürütüldüğüne dair daha fazla bilgi verilmesi, eserin kapsamını genişletebilirdi. (iii) Sonuç bölümünde önerilere daha fazla yer verilmesi, eserin uygulamaya dönük katkısını artırabilirdi.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Eserin kapağında kullanılan görselin, sonraki basımlarda daha ilgi çekici hale getirilmesi dikkate alınabilir. (ii) Dinî rehberlik, psikolojik danışmanlıktan ayrı bir alan olarak gelişmekte olsa da, iki disiplinin etkileşimde bulunduğu noktaların daha fazla vurgulanması eserin niteliğini güçlendirebilir. (iii) Dinî rehberlikte bilgiye dair sorunların ele alınması olumlu bir adım olmakla birlikte, çözümlere yönelik bilgilendirmelerin daha geniş bir şekilde sunulması eserin etkisini artırabilir.

